

Korcsog Balázs

József Attila és az új magyar líra

Modern és posztmodern költői ars poeticák

*Végére persze én
se ígérhetek mást,
de addig abszolút
más lesz – úgy viszonylag,
mondom, persze –, meglásd.*

*„Költő vagyok – mit érdekelne
engem a költészet maga?
Nem volna szép, ha égre kelne
az éji folyó csillaga.”*

Mit is mondjak még? Félek, „több” lesz az – és „kevesebb”. Töredék. Csak töredék.

Egy ars poeticát hallottunk? A latin kifejezés költői művészetet, költői mesterséget jelent? Az irodalomtudomány költői hitvallásként használja? Az alkotó művészetéhez és íráshoz való viszonyát fejezi ki? Egy tipikusan modern költői ars poeticát hallottunk? A modernség alapja az egészelvűség? „Ami van, széthull darabokra?” vagy Adyval szólva: „Minden egész eltörött”? De csak az törhetett el, csak az hullhat szét darabokra, ami létezik vagy létezett? Az Egy, az Egész létezik vagy létezett? A modern kor univerzumban, abszolútumban, homogén világban gondolkodik? Objektíven foglal állást? Totális és monolitikus? Tehát összességében egészelvű? Másik legfőbb jellemzője az extraverzió, a kifelé fordulás? Hogy aktivizmus, aktivitás jellemzi, a provokáció, az agresszió határát súrolva? Hogy romantikus pátosz és optimizmus hatja át és lengi be? Hogy újat hozó, forradalmi, radikális, hogy „új világot építünk”? Hogy gyakran közéleti és politikus? Hogy a modern költő versével egy, s hogy a verse egy övele? Hogy létezik még, s hogy egységes a költői én, s hogy egy lírai én létezik? Hogy a költő formálja, uralja művét, anyagát, szövegét: a versét – s nem őt uralja az? Hogy „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál” – megint csak Adyval szólva?

József Attila *Ars poeticáját* is ezek jellemzik? Hogy az öncélú, apolitikus, l’art pour l’art lírával szemben közéleti és társadalmi problémák foglalkoztatják? Hogy a teremtést, az alkotást, a létrehozást (ahogy Martin H. ízes németességgel tudta mondani?) – tehát a költészetet magát – elvetve a realizmus elvét, a tükrözéseméletet választja? Hogy nem teremt dolgokat s hoz létre világokat, csak tükröt tart elébük? Parafrázis? Költő a foglalkozásom? Tehát nem magával a költészettel foglalkozom? Mert az olyan lenne, mintha éjszaka a folyóban tükröződő csillagok felszállnának az égre valódinak? „A jó hasonlat fölpezsdíti az értelmet?” Tehát a költészet maga a teremtés, az alkotás, a létrehozás? De én mégsem azt választom?

Mikor hagyja már ezt abba? A kérdéseket? Mit képzél magáról? Milyen kérdések ezek?

Sokáig birkóztam itt, s a küzdelem vége nem valamiféle győzelem lett, csak kérdések hosszú felvonulása vagy felvonultatása.

És ezt magyarázatként mondom,
semmiképp sem mentségemül.
Arra nem szorulok.
Egészen máshol szorul a hurok.

Most délután van. P. M. Mint post meridiem. Mint délután. Vagy mint posztmodern. Vagy mint poszt modern.

A modernitás egészelvűségével ellentétben a posztmodern alapja a részelvűség. A modern Egész helyett a részek. Most pedig összefoglalom a posztmodern jellemzőit a főbb kulcsfogalmak köré rendezve. Az első ilyen a szegmentalitás, tehát a részelvűség, vagyis annak tételezése, hogy Egész nincs, nem is volt, csak részek léteznek. Ehhez szorosan kapcsolódik egyrészt a pluralizmus fogalma, a radikális pluralizmus koncepciója, másrészt a fogalma mint harmadik legfontosabb jellemző. A posztmodern negyedik fő tulajdonsága az elsősorban nevéhez fűződő Ezek után még feltétlenül meg kell említenem a -t, szólnom kell arról, hogy, és végezetül a -ról kell beszélnem, melynek fő részei a és a, és harmadikként pedig a Az előbbi miatt össze a lényegét, mert és nem hogy vagy hogy és így, valamint a de nem a mert arról a következő részben lesz szó.

*

ORBÁN OTTÓ és TANDORI DEZSŐ és PETRI GYÖRGY

– vázlat József Attila és az új magyar líra kapcsolatáról –

– vázlat –

– váz –

Az Oravecz kimaradt. „Meghajtom előtte lófőmet. Natürlích.”

ORBÁN OTTÓ: Ars politica

*Költő vagyok, mi érdekelne,
ha nem a költészet maga?
A névtelen megénekelve,
a szó husa, teste, íze, szaga.*

*Az élet anyaga. Ha biztos
nem is, otthon ebben lehetsz.
A többi politika, piszkos,
lehangoló, kistűlű hecc.*

*Az igazi és a valódi
mosléknak döntött kotyvalék.
Rabló eszmék lólába lóg ki
a zsákból, mellyel e fényes kor lelép,*

*mert viszi magával eladni a szajrét –
s reményével majd más hiteget,
hogy „az ifjúság megéri azt még...” –
utópiáit, a vakhiteket.*

*Csakhogly lehet úgy is, hogy nincs „Újra kezdjük!”,
van úgy, hogy nincs mit kezdeni,
a csillagok nem állnak együtt,
s nincs esélyünk, csak vesztetni.*

*Most száz év csönd jön és sötétség?
Papírcsákó és máglyatűz?
És munkaeszközünk, a kétség
megőrül és ördögöt üz...?*

*A poklok a mennynek mattot adnak.
Az idő tapogat, mint a vak.
De nyelvünk hegyén megmaradtak
a mondatot alkotó szavak.*

*Én mondom, ez egy változó kor,
az ember hol nagy, hol parány.
Csillannánk meg csak, mint az óbor
egy új reneszánsz asztalán!*

Önjellemző utómondat:

Viszonyunk a poszt-premodernhez

Ha Tandori Wagner,
a végtelen óceán énekbeszéde és hullámlocsogása,
és Petrinél, mint Muszorgszkijnál,
táncolni, dalolni se szégyell a Halál,
én kétségkívül Brahms,
a céhhagyományok összeszorított fogú mestere vagyok,
megátalkodott klasszicista
(vagy ami még rosszabb, későromantikus futóbolond,
aki minden észérv ellenére kitarat amellett,
hogy az ember: a teljes egész!).

*

Most PETRI GYÖRGY(ról) beszél(ek).

*Megint megyünk. Vagyis állunk tovább.
A többszám ezúttal téged ölel (fal?) fel.
De Ki? Vagy mi? Egy szelíd tétovahovább?
Tűzvtözön azonnal és ezennel?*

*De ki az ... No, álljon meg a menet!
Hogy értsük a „téged”-et, „engem”-et?
Mintha egy rejtett birtokos eset
fejlene ki a többes számból, jöllehet*

*azt sem tudhatni, ki az alanya
a mondatnak. Aki szól? Akikről szól?
A nyelv hatalmasabb használóinál. És itt elenyé-*

*szik a fölény. A költészet: anómia.
Zsírkrétával vaktükörre krikszkrakszol
időtöltés végett az emberfia*

„Az ember végül homokos”
– – sorvégen rímkényszerben, de nem okvetlenül.
Én például buta
fejemmel nem biccentek. Ezeknek?
Igaz, nem is remélek, fejszesuhanás,
ebben eyezünk.

Ezüstös fejszemosoly játszik a nyárfa levelén.
Nem az enyém.

Nem Laci, én nem akartam, amire te
rámentél, a józsefattilai sínre.

Odakecmeregni sem.

Le kell szögezmem, hogy engem mint költőt csakis a költészet maga érdekel! Sem lángoszlop, sem vátesz (béljós), sem világitótorony nem vagyok. A versírás egyrészt magánpasszió, másrészt csak ehhez értek, ebből tudok úgy-ahogy megélni. A legkevésbé sem gondolom, hogy „engem sejdít a munkás teste, két merev mozdulat között”, azt meg pláne nem, hogy „rám gondol szántván a paraszt.” A költészetet nélkülözhetetlen luxusnak tartom. Soha nem fogadtam el a beszűkítő „költő vagyok” önmeghatározást. Sok minden egyéb is vagyok, többek között ember és polgár, zsidó, sváb, szerb, szlovák, apa, férj, adóalany, magánpolitikus, mesterszakács, vagyis nagyjából olyan vagyok, mint a többi ember. A költészet talán nem egyéb, mint a legalkalmasabb kommunikációs csatorna, amelyen át szóba tudok elegyedni embertársaimmal. És éppen ezért úgyszólván más sem érdekel, mint hogy mi „a költészet maga”. Ez munkaköri kötelességem. Ha meg tudnám válaszolni a kérdést, akkor letehetném a lantot, hiszen költőnek lenni nem egyéb, mint tudatosan fenntartani a problematikusság gyötrelmes állapotát.

Vagyok, mit érdekelne

Mikor nem írok verset: nem vagyok.
Illetve úgy, mint hulla körme és haja,
valami nő tovább, de nincsen valaki,

nincs centrum, én, nincs „szervező közép”.
A versen kívül nincsen életem:
a vers vagyok. Tehát elég ritkán vagyok,
s elég ritkás, fogyatkozott e létezés;
... költő volnék – hogyha lennék.
Átmenetileg a politika megoldásnak tetszett
(na, hogy tetszett, az túlzás, annak tűnt).
Aztán kitetszett, hogy csakis elméletileg érdekel:
az elméleti politizálás meg ... mit mondjak,
olyan, mint zokniban lábat áztatni. Hiába:
költő vagyok. (Ez nem kérdés, inkább diagnózis.)
És mi az, hogy „mit érdekelne”?
Hát mégis, mi a frászkarika érdekelne?
Persze van Mari, meg néhány tűzönvízenát barát,
de nekik is csak mint költő létezem,
illetve én csak illetéknéppen tudok létezni számukra.
Költőnek lenni: örökös rettegés.
Hátha ez az utolsó. Ez a jutalomjáték.
Nos, ilyenek a profi kínjai – ha költőnek
küldetett el e lélegző világra.

József Attila: A Dunánál

*A rakodópart alsó kövén ültem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merültem,
hogy fecseg a felszín, hallgat a mély.
Mintha szíveimből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.*

Petri György: A Dunánál

*Szép nagy folyam ez, több rokonomat belelőtték,
úsztak lótetemek, hullák '44-ben,
szovjet hadiszállítmányok később.
Jött azután Bős-Nagyymaros, így aztán
elúszott a Duna is.
Kedves Attila, Duna nincs már.
Hol vagyunk már attól,
hogy dinnyehéj: a szar úszik, durva ipari szenny.
A Te Dunád már nincs. Gyorsforgalmi út.
Nem lehet, nem érdemes már odamenni.*

Hagyjuk. Nem érdekes az egész.
(A részletei sem.)
Amit írtam:

körülírásai a semminek.
Azt hittem: van itt valami,
amiért... Mi is? Amiért mit is?
Mindegy. Azt hittem. Hülye voltam.

Próbáltam (azt hittem)
Mondani (mondok) valamit.
Hogy miről? Hát, tudjátok, erről a...

Nem tudjátok. O. K. Honnan is? Hiszen
én is csak azt hittem. De már nem hiszem.
Azazhogy tudom. Nem volt. Nincs.
Nem lesz légyen. Most már tudom. Már késő.
Félre ne értsetek. Nincsen szó semmiről.

Hamiscsőd, azaz a delphoi jós hamiscsődöt jelent, avagy minden krétai hazudik. Hallgatok. Mikor ezt mondom, hallgatok. Azt mondom, hogy hallgatok. Hallgatom, hogy hallgatok. Ígérem, fogadom, mondom. A szavak: tettek – engem. Wittgenstein, Wittgenstein, mért hagytál el engem?

Tehát hallgatok. Mindenesetre eléggé beszédesnek mondható a hallgatásom. S hogy mi van a hallgatásom mögött? Na, idefigyelj! Az én hallgatásom mögött – hát kérlek, ott hallgatás van. Ameddig a fül elhall. És különben is, maga a kérdés is naiv. Egy igazi hallgatás az nem olyan, ami mögött valami van. De jobban nemigen megy ezt megmagyarázni. S most még egy utolsó fejezetet kell el nem kezdenem. És ez a legnagyobb felelősség: el nem kezdeni. Ilyenkor még annyi támpont van...

Mindig és minden valami helyett volt.
Sohasem fogom tudni, mi helyett.
Nem evilág, nem pokol, nem a mennybolt,
nem erkölcs, csak szeszély; nem elv – csak ötletek.

*

*Vad szív voltam, mint egy veréb,
de szelídíthető,
én voltam ez-meg-az egyéb,
és TANDORI DEZSŐ.*

*vagy
Ez voltam: vad veréb-szív,
de szelídíthető,
és ez-meg-az egyéb is,
s még Tandori Dezső.*

*Die Stuttgarter Vaihinger Strassenbahn
damit hab' ich immer gefahr'n
letzten Sommer beim Onkel als Gast
da fand' ich am Ende 'ne Park fast.*

*und dort sich hinsetzen oder nur hingesessen
als ich schon drei Tage lang nichts gegessen
habe – oder aber kann man sagen
dann bin ich zurückgefahren.*

*Tor und Fade, drin Busche, Bäume, Grass
dann macht es mir immer wieder Spass*

*wie in Antonioni's Blow-Up
ein Engländer sagte mir dann go up-
stairs said he later to me
mein' Frage ist: to be or not to be.*

*Übrigens hab' ich dann darüber nachgedacht
ob Wittgenstein das wirklich ernst hat gesagt
Philosophie dürfte man eigentlich nur dichten
dazu muss man immer sein Gedicht nach-richten.*

*Lauter Sandkörnchen in den Aschen
hör' ich sie nahn und ferne haschen.
Die virtuellen Virtuosen,
o, endlich un(d)endliche Losen
Binnen der Wahren nimmer wahr,
bewähren sie sich immerdar.*

*Am Ende des Gedichtes dann
ist es doch grosses Schwe(i)n-ge'
Worüber man nicht sprechen kann,
darüber muss man schwei(n)gen.*

Tandori Dezső: Töredék Hamletnek.

T. D.: T. H.

Tandori Dezső: Egy talált tárgy megtisztítása.

T. D.: T. T.

Én Tandori Dezső vagyok. Te Tandori Dezső
vagy Ó Tandori Dezső. Mi Tandori Dezsők vagyunk. Ti
Tandori Dezsők vagytok. Ők – Tandori Dezsők.

„s mint talált tárgyat visszaadja”

1. Törlendő segédegyenesek

Hogy egyáltalán szólhassunk hosszúra nyúlt írásáról, hogy ezt az egészet egyáltalán elképzelhessük, szólnunk kell arról, hogy mondanóját József Attila *Ars poeticájának* első versszakával kezdte. Utána hosszasan csak kérdő mondatokat mondott. Majd több-

szőr egymás után belekezdett, nekirugaszkodott József Attila és az új magyar líra kapcsolatának. Ő most bizonyára nem állná meg, hogy előbb az *Újholdat* külön ki ne emelje. Ezek után magáról a posztmodernről beszélt, majd elsőként Orbán Ottó(ról), utána pedig Petri György(ról) beszélt. Az ő emlegetésükkor (neki) bizonyára eszébe jutna az az eset, mikor a tévének nyilatkozott. Itt kétségkívül kellemes kitérőt jelenthetne annak megállapítása, hogy előadása közben többször tartott szünetet, és hogy írása oldalait megszámoztta. Mindezzel bizonyára azt akartuk mondani, hogy sokat – nagyon sokat beszélt. Írásának e rövid vázlatát el kellett készítenünk és türelmesen át kellett gondolnunk, hogy hosszúra nyúlt mondandójáról valamelyest is tárgyyszerűen szólhassunk.

2. Tartózkodási gyakorlatok

- I. az előadás elkezdése: idézet
- II. kérdő mondatok
- III. folytatja a mondandóját
- IV. a posztmodernről szól általánosságban
- V. József Attila és az új magyar líra kapcsolata
- VI. Orbán Ottó(ról) beszél
- VII. Petri György(ról) szól
- VIII. és egyéb kimaradt pontok.

3. A megtisztogatás

Ha lesz ideje, ha később visszagondolhat – ezzel kezdi. Kezdjük inkább így: írásában József Attila *Ars poeticájától* haladt új magyar lírai ars poeticák felé. Rövidebb áttekintés helyett több kitérőt tett és mellékutakon járt, így amikor azt felolvasta, ő döbbenet hallgatta. És végül ezeket írta, és ő hallgatta, amíg ő felolvasta.

A végére persze én se ígérhettem mást. Itt vagyunk a határon. Meglásd.

Nem. Túl. Jó. Innen:

Nem.

Végyszó:

„Mi is legyen?”

Ami eldől,

nem áll.

Nem.

(Az MTA Irodalomtudományi Intézet Illyés Gyula Archívumában 2004. április 23–24-én megrendezett Fialal életek indulója című József Attila-konferencián elhangzott előadás szerkesztett szövege.)

József Attila-összeállításunkat Lengyel András szerkesztette.

Összeállításunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázati támogatásával jelenik meg.
